Jaan Jõepera

Vana Joosu

Jutustus.

▽

Sõnavara kirjastus
Tartus 1927.

JAAN JÕEPERA

VANA JOOSU

JUTUSTUS

SÕNAVARA KIRJASTUS
TARTUS 1927.

Trükikoda Ed. Bergmann, Tartus.

1.

Pika, lõpmatuma rebenend ahelikuna ronis lagund kolonn sõdureid üle mäekühma, mille tipult vaadates paistis all orus väike setuküla kui peopesal.

Nägis kui oleks too küla tardund igavesti kestvasse painajalikku unne ehk kui oleks see ammu mahajäetud ja unustetud inimestest, — nii vaikne oli ta ja elutu kesk septembri udust varahommikut. Liiategi rõhutasid selle vaikust ja mahajäetust kohe taevast kerkivad, hallis ja ühetoonilises üttide reas teravkontuurilisesti erinevad suitsend ahervared, määrased otsekui kõdunend hammastetüükad joomari suus eemalt liginejas kahetsustunnet, kuid teatavani määrani ka tülgastust ning surutud viha äratamata ei jätnud.

Mäeveerult allalaskuvate sõdurite tardund vaade ei ulatand kaugele. Tuimalt ja ükskõikselt sompasid nad maantee savis, klaasistund pilk kinnitetud eelmineja kukla. Pehme, sügisvihmadest nätskeks keedetud savi kleepus

nende raskete rautatud saabaste külge ning muutis nende astumise veel raskemaks ja ebakindlamaks. Tihti jäi mõni neist savvi tukistama ehk komistas nurgeliselt ja puiselt ning siis peatusid kõik tema seljataga kui nöörist tõmmatuina. Nad nägisid kui masinad, milliste mehhanism rattakeste ja vedrukeste abil käima pandud ja määrased iga väiksemagi takistuse vastu põrgates automaatselt seisma jäid.

Nende tähelepanu ei sidund ümbruse vaene ja kiratsev, viimastes hingetõmmetes värehtuv, kolletav septembri loodus, ees avanev org ja selle sopis väikene setuküla, mille kohalt esimesed pilvi vahelt vilksatuvad päikesekiired sügisudu lõhkuma hakkasid. Kui aur määratuma katla kohal hakkas see aegamisi lagunema ja haihtuma. Nüüd sai vaade külale veel masendavamaks, — sellest oli kui kümme taplust ja sõda üle käind! Kahe-kolme külili vajund setuüti järgi olid suitsend ja söekspõlend ahervared kui hiiglaloomade kõdunend luustikud maa sisse torgatud. Paljudel veel terveks jäänd üttidel ei olnud katuseid pääl, — vaid alasti paarid ja roovlatid püsisid ristatirästati üksteise kaela murdunult virilatel seintel.

Ja tõepäraselt! Nägis kui oleks too küla tardund olnud igavesti kestvasse painajalikku unne ehk kui oleks see ammu mahajäetud ja unustetud inimestest! Veel rohkem rõhutas selle mahajäetust ja unarust võrratu

ebatavalik vaikus, millist ei häirind kodulinnu varahommikune kirgmine või koera haugahtamine kusagil küla serval! . .

Esimeste sõdurite küla vahele jõudmine näis seda siiski otsekui unest äratavat ja elustavat. Pahandades jooksis kusagilt värava alt väikene nässakas peni teine-teise järgi külla jõudvaile sõduritele vastu, kuid kadus peagi sama nägematult kui ilmus. Tahmastest ja suitsend akendest vahtisid välja virilad ja unised näod. Vähe kaugemal avanes kägisedes röötsakile vajund onni uks praokile, millest musta ja tatise näoga poisinott oma kahupää välja torkas ja ruttu tagasi tõmbas, otsekui oleks teda ninast näpistetud.

Sõdureid kogus üha rohkem külavahelisele porisele tänavale. Nad toetasid endid väsinult püsside najale ning kiindisid klaasistund vaatega enese ette turvasmusta porri. Miski asi ei huvitand noid väsind ja kangestund inimesi. Nad ei näind tahmaste aknaruutude tagant väljavahtivaid uniseid ja virilaid nägusid, ei kuulnud peni lõrisemist lähema maja värava all ning ei taipand midagi pääle hakata või ettevõtta. Nende tülpind ajudes liigutas end laisalt ja väsinult ainuke mõte korralikust väljapuhkamisest, enese soendamisest ja täissöömisest, ent toogi mõte oli käristetud ja ebalev. Kohmetanult ja pooltotralt tukistasid nad kesk tänavat pehmes poris kuni äratas neid otsekui

unest järele jõudnud kompaniiülema kärisev, kuid kindel ja ümar, hõige.

— Hei, hauatagused!

Päälik hüppas sadulast otse porri, mis tema säärsaabastele üle labajala ulatas. Ta kiskus sineli pääle tõmmatud ligeda vihmakuue seljast ja viskas esimese lähedal-seisva sõduri kätte, kes selle kohmetult kinni püüdis ning enesele üle õlgade tõmbas

— A' kus külavanem? — küsis päälik sõdurite poole pöõrdes. Nood vaatasid tummalt ja totralt päälikule näkku ja vastasid vaikimisega.

—Ega's nii ei lähe. No mis te tukistate siin poris kui . . . Külavanem välja. Hei, hauatagune! — hõikas päälik uuesti ja käskivamalt ning sammus lähema maja ukse poole.

Lühikese kloppimise järgi avas ukse keskealine habetand ja rippuvate vurrudega setukene. Ta kumardas mitu korda maani, kergitas mütsi ja hakkas seda kõneldes näpitsema. — Ja, pääliku härra on õiges kohas, see on Hauataguse küla! Ah külavanemat? Ja, seda teab ta küll; külavanem elab piki tänavat teises küla otsas. Aga ei tea mis härral ülemusel veel vaja oleks!? Ei midagi? No-ją, külavanem elab teises küla otsas, otse edesi.

Päälik naasis sõdurite juure ning tegi kompaniivanemale korralduse köögi ja voori pärale jõudmisel sõduritele kohe sooja suppi valmistada ja voorile ulualust leida. Sõdurite kor-

terite eest peab külavanem hoolitsema. Kerge käeviipega kutsus ta sõdurite seas askeldava noore vabatahtliku enese juure ning nad suundusid piki külavahelist teed edesi.

Pori plärtsus nende hooletute kuid julgete ja kindlate sammude all. Mõlemil pool teed küürutasid vanad, luitund ja virilad onnid ning vaheldusid ahervarsiga. Vaikus oli täielik, — kusagil ei olnud ainumatki inimhinge, lõrisevat peni, logelevat lojust näha.

— Et see rahvas ka nii kaua magab, — kõnetas päälik kõrval sammuvat vabatahtlikku. — Tõepoolest, ise kannata külma, vihma ja nälga, käi öö vältel kolm-nelikümmend kilomeetrit maha, jookse ja õienda kui peni . . . Mehed on praegu väsind ja oimetud kui äraaetud hobused. Ah, peaks kusagilt viina saama, see soendaks vähe, mis? —

Vabatahtlik ei vastand. Temaski näis veel öise rännakkäigu väsimus püsivat, mis teda hajameelseks ja sõnakehvaks tegi. Ta suitsetas hooletult ja ilma nähtava mõnuta piipu, mis lõdvalt tema hammaste vahel tolgendas. Keskustelu ei näind temale vähematki lõbu pakkuvat. Vaid pika vaikimise järele vastas ta päälikule venitades ja ükskõikselt, kuid nähtava veendumusega: siin ju on. Nad kõik keedavad viina. Vaja seda neilt ainult kätte saada . . . pigistada. . . .

Ning taas läksid nad vaikides.

Tee tõmbus mäkke ja sai kuivemaks. Ümbruse ilme muutus ühtlasemaks ja nägusamaks. Elumajad olid siin sirged ja korralikud ning ei vaheldund enam ahervarsiga. Nähtavasti ei olnud see külaosa tapluspäivil iseäranis palju kannatand. Võis silmata ka uue ülesehitava ja korraldava töö tulemusi, valendavaid tahutud palkidest aidu ja väravaid, uusi õlgkatuseid ja isegi eemalseisvaid uuesti ehitetud elumaju.

Ühest väravast astus pakkjalgne poolkasukasse riietetud naine kaalpuiega õlal välja ning jäi kohmetanult seisma. Vabatahtlik küsis temalt külavanema järgi, kuid naine ei vastand. Ta vahtis juhmilt ja hirmunult sõdalasi kuni vabatahtlik oma küsimust kordas.

— Tan edesi, tõne tare kurra kätt, — taipas siis naine ja jäi avasui neid tunnistama.

Peagi seisid päälik ja vabatahtlik külavanema maja rõdul. See oli vana, pehkind ja kõdunend tahumata palkidest seintega ja õlgkatusega maja, kuid nähtavasti õige ruumikas. Pääliku kloppimise pääle avas ukse külavanem ise, üleni habemesse kasvand villjuustega vana setukene; ta tervitas tulejaid tehtud viisakuse ja umbusaldust väljendava pilguga.

Nende jutuajamine oli õige lühikene. Päälik nõudis viivitamatut külavanema korraldust seitsmekümne sõduri ulu alla paigutamiseks ja neile magamise õlgede muretsemiseks. Külavanem

katsus kõigiti selgeks teha, et see võimata: üle poole küla on tapluse päivil maha põlend, paljud perekonnad külast hoopis väljaläind, paljud teiste veere elama asund. Ruumi sõduritele kuidagi võimalik anda ei olevat, samuti ka magamisõlgi, sest viletsast ja kehvast sügisesest lõikusest jatkuvat põhku vaevalt loomade ületalve pidamiseks. Kuid kas ei oleks võimalik sõdureid ehk vähemalt osagi neist kaks kilomeetrit siit edesi viia, kus suurem küla ja jõukam rahvas, sest sääl ei oleks see elanikele nii koormav ja sõduritel endil oleks ka lahedam end väljapuhata.

Ent see kõik ei rahuldand päälikut. Ta nõudis vastuvaidlematut ja täpset korralduste täitmist. Enese asukohaks valis ta külavanema maja, kus ta väikese tare enese jaoks sai.

Vabatahtlik läks külavanemaga koos sõdurite juure tagasi viimaseid korraldusi andma. Kompaniivanem, kantselei ja voor pidid pääliku lähedusse korteri leidma, et nad päälikule alati ligidal ja kättesaadavad oleksid.

Nii algas üksiku löögipataljoni kolmanda kompanii reserv ja puhkus Hauataguse külas Setumaal pääle ägedate ja vältavate võitluste, missugused ligi poole kompani koosseisust enesele ohvriks olid nõudnud.

Esimesed päevad möödusid uniselt ja igavalt. Kui oimetud ja laisad liivikesed roomasid nad ning näisid lõpmatumalt pikad olevat.

Sõdurid magasid otsekui unitõbised mitu päeva vahetpidamatult ehk tõusid vaid, et sõnatumalt ja nohisedes sooja supi elpi ning siis väsind liikmed uuesti õlgedele välja sirutada. Päevade vältel ei olnud neist ainumatki külavahel näha. Hoopis selle vastu elustus külavanema maja ja selle ümbrus igapäevaga. Juba esimesel päeval sigines külavanema maja juure keegi võõras ning näis tolle maja sisemise elu vastu erilist huvi tundvat. Ta päris üht-teist külavanemalt või vastu juhtuvalt sõdurilt, tegi mõned tiirud õues ja hiilis maja nurga taga ning kadus siis lõpuks maija. Hiljem nähti teda kompaniivanemaga ja vabatahtlikuga askeldamas otsekui mingisuguste erakorraliste ja rutuliste ülesannete sooritamisel.

Too mees oli Hauataguse küla ligidal, vaevalt pool kilomeetrit sellest eemal, asuva vesiveski mölder ja omanik. Ta oli aastate eest sisemaalt siia rännand. Missugused asjaolud teda selleks sundisid, ei ole teada, kuid tema ülalpidu setukeste vastu oli viimastele võõrastav ning nad hoidsid meeleldi endid möldrist eemale. Setukesi pidas mölder ikka alamaks enesest, nagu see eestlastel üldse viisiks, katsus neid igalpool ja alati tüssata ning armastas nende üle rumalasti naljatada. Niisuguse iseloomuga inimestele on igalpool kitsas, mis neid alatasa rändama ja enesele soodsamaid elutingimusi otsima sunnib.

Ka nüüd ei jätnud mölder juhust kasutamata. Juba esimesel päeval tuli ta, kuigi vargsi hiilides, uue puhkusele tulnud sõjaväeosa päälikut külastama. Ta teadis hästi, et teda kui eestlast rohkem ustakse ja temaga kui omasugusega, mitte aga kui setukesega, kõneldakse, ning ainult see asjaolu saigi pakklaks mis kergesti tuld võttis ja seda sama ruttu edesi andis sinna, kus see häda ja viletsust sünnitas paljuile inimesile, terveile perekondile ja lõpuks kogu Hauataguse külale saatuslikuks sai.

Mölder tõi enesega kaasa viina, mille ta väga viisakalt mõistis päälikule ära anda. Viimane ei ütelnud sellest ka ära, sest pikaajaline sõdalase elu, vaevlemine ebamäärastes võitluste tingimistes ja juba päritud hõrnatundelisv kehutasid teda tihti sõbrustama viinaga, mis pakkus teatavani määrani unustust ja lohutust. Koos möldriga tühjendasid nad pudeli mis neid üksteisele ligistas ning vastastikku usaldust sisendas, sest päälik oli külalise vastu eriliselt häätahtlik.

Pääle selle hakkas päälik koos vabatahtlikuga ja kompaniivanemaga möldrit tihti külastama, veetes sääl päivi ning jäädes isegi öödeks veskile. Vastuvõtt oli alati sõbralik ja südamlik; iialgi ei puudund laual viin ja valik toitudest, mis sellal setumaal üldse saadaval olid. Möldri naine mõistis ikka vastutulelik olla ja külalisi

oma vadistamisega huvitada ning mölder ise osutus lõbusamaks napsikaaslaseks. Ta kõneles anekdoote setukeste elust, neid seejuures ikka halvakspanevalt naerdes ja mõnitades ning jutustas kuidas tema ikka armastuse ja lugupidamisega eesti sõduritele Hauataguse vallutamisel kaasa aidand ja hiljemgi neile kõigiti kasulik ja abiks olla püüdnud, kuna setukesed eesti sõdalaste vastu vaenulikud ja umbusklikud olevat, rääkimata tänulikkusest ja vastutulelikkusest eestlastele Setumaa vabastamise eest.

— Na omava rumala ku tsia! — tähendas mölder veenvalt setukeste kohta. Ei ole neil avvu ei häppü. Ja laesa omava na ku lehmä laadan. Tan om prõlla, — põllu omava söödin, maja-huunõkõsõ lagonu, aga et kiäki kätt külge panõss. Kae toda ei olõ? Enne na es saa koskilt raasu. Nüüt ku eestläse tuliva ja elo raholikumbas sai, nüüt muud na'i tii ku viävä Eestimaalt vilja ja kartold ja keedävä viina. Muud'ku vooriva pääle edesi-tagasi, — viinaga sinnä ja viljägä tagasi. Om jo antu säädüse et viina ei tohi's tettä ja karistedäs kah kõvaste, a no kes näid perrä kaes. Peris valitsust taha viil säetü ei olõ; sõamehe omava lahinguliinin, noil ei olõ aiga; näil vaja setokeste nahka kaitsta ja hoita. Ja nüüt elävä tõsõ' nigu looma . . .

Päälik mõistis et siin ilmne ja põhjuseta kallaletungimine setukestele oli, kuid see ei

puutund ometi põrmugi temasse. Ta oli küll Hauataguse ja ümberkaudsete külade valitsuse ja võimu esitaja, nagu see harilikult ikka rinde lähedal viisiks, kuid ta ei leidnud mahti ja tahtmist end sellena elanike juures maksma panna. Tema ei märgand midagi iseäralikku ja teravasti silmatorkavat setukeste juures. Et nad vaesed olid, selles ei olnud nad ometi ise süüdi. Mitu aastat sõja tallermaaks olla, sellest sai päälik paremini kui keegi teine aru. Ka viina põletamine ja müümine oleks märgata pidand olema, kuid senini ei teadnud päälik sellest veel midagi, kui väljaarvata möldri pääletükkiv meeletuletamine sellest. Ta jäi kõigi möldri ja selle naise vadistamiste vastu peaaegu külmaks ja ükskõikseks. Ainult viin sidus rohkem tema tähelpanu ning ta andus sellele kogu enesega. Vaid harva sattus ta möldriga mõtete vahetuse hoogu kuni mölder oma kõneaine jälle setukeste pääle juhtis ning nende pahesid kogu oma kõneosavusega piitsutama hakkas.

— Aga see on hää viin. Eestlased ei mõista nii hääd põletada. Kas teie õige palju seda valmistada võite, niipalju et jätkuks kogu puhkuse ajaks? — sähvas korra päälik, tundes joobumust kehas kiiresti levinevat ning tahtes möldrile tema pääletungimistes setukestele väikest vastulööki anda.

— Oo jumaluke! — hakkasid mölder oma naisega käsi kokku lüües ning teine-teist üle-

kisendades seletama. — Kos me nüit, härrä ülembüs, viina võime tettä. Me'ki oleme jo eestläse ja ei tohi ja ei mõistagi nisukest tüüd. Oleme seni iks ausa tüüga leibä tiin'nü. Ei ole me tada viil elo sehen ostnu ja tsilkagi pruuknu . . . Ärge me pääle, härrä ülembüs, küll säräst pattu mõtelge. Ei ole elo sehen viil ette tullu! . . . —

— Aga kust te's selle viina, mida siin juba mitmes päev joon, olete saand. Näib et teil temast just puudust ei ole? — küsis päälik.

— Ta ku veskülise käävä, ütel ku tõsel iks johtos olema, no sis nigu pikä pääle kogunes tõist. Vai sa nüüt tagasi saadat ku pakutas. Tulep kah üts vai tõne küllä vai nii, no sis kah nigu pakku oles ja aiga viitä, — seletas möldri naine ruttu ja vadistades. Mölder noogutas naise sõnade pääle kinnituseks pääd ning vaatas naisele klaasistund pilgul hääkskiitvalt näkku.

Siis hakkas ta pikalt ja laialt seletama, kuidas ta kogu eluaeg ausasti orjand ja endale ning oma naisele ülespidamist teenind. Ei olevat tema kellegile iialgi halba soovind ja teind, hoopis vastuoksa — kõiki olevat ta meeleldi aidand ja jõuga ning nõuga abiks olnud. Ainult üleliigne heldus ligimeste vastu olevat tema nõrk külg olnud, sest kõik olevat ta ära jagand hädalistele, ise ikka lihtsuses ja kehvuses elades.

Kuid ilm ja inimesed olevat kurjad, õelad ja tigedad. Kuidas teda kogu eluaeg olevat

kavalasti petetud ja kurje kõnesid tema kohta aetud. Praegu siingi, — kuidas nad tigedalt teda varitsevad ja auku tahavad tõugata, missuguseid neil juba iga üti nurga taha tema jaoks valmis olevat kaevatud. Olgu siis eestlastega veel kuidas on, aga setukestega olevat tema päris püsti hädas . . .

Kaua kõneles veel mölder, kuid päälik ei kuuland teda enam. Ta tühjendas ühe klaasi teise järgi, vahtis tardund ja klaasistund silmil enese ette lauale ning trummeldas hooti sõrmedega otsustavalt ja teravalt vastu lauda. Ta oli täielikult ja irrutamatult iseenesesse süvenend.

Näis kui peaks ta enesega mingisugust võitlust, — sisemist, varjatut ja vaikset kuid seda enam rasket ja pikaldast. Ta jõi palju, väga palju, kuid siiski näis ta enese üle täielikult valitsevat. Mingisuguse kauge ja ühetoonilise häälitsemisena andus tema kuulmeteni möldri hädaldamine oma raskest elust ja tema viril ning saamatu, aukline ja künkline kui sügisene roobastee elumõtete arendamine ning tema naise vadistamine kui munahädas kana kaagutamine. Temal ei olnud vähematki ühist sellega ning sellepärast ei võtnud ta vaevaks sellesse lähemalt kuulatella. Pigem manas too ühetoonilikkus tema mälus esile äsja mahajäetud kaevikud, kus kuulid sama ühetooniliselt üle meeste pääde vingusid ning hetketi mürsk

sekka huikas otsekui hilisöine sügistuul möldri tare nurga taga.

Järgmisel hommikul ärkas päälik oma korteris külavanema majas õige vara. Ta toppis värisevail kätel oma piibu tubakat täis, süütas selle ning hakkas voodisse lamama jäädes suitsetama. Tema pilk oli jäine ja liikumatu ning kiindis setutare suitsend ja krohvimata lakke. Nägu oli higine ja pundund, — sellesse oli rahutu ja nägemuslik uni sügavad jooned vajutand. Pääs ei liigutand end ainumgi mõttekillukene; sääl lõhkus ja huugas, valutas ja pakitses midagi otsekui mädanev paise lõhkemise ootel.

Siis hakkas ta kuulma mingisugust häälitsemist, mis kui hõrn ja kauge muusika mahedasti kuulmeteni ulatus. See näis aineti liginevat ning peagi hakkasid selles eralduma ühetoonilised sõnad, mis üha kõvemaks said ja üksteisest erinema hakkasid. Päälik teritas kuulmeid ja jäi hingepidades ootama. Hääl kõvenes ning nüüd kuulis ta, ilma et eksida oleks võind, täiesti selgesti ja täpselt: . . . tan saman mõtsaveeren eläs tõne, vana Joosu, ütsindä nigu hunt . . . kiäki ei tiiä, mis temä tege, mu'ku niipallo tiid kõnelda rahvas et olevat tõsel mõtsan paksu praksi sehen meski tõrs ja suur katal . . . ja olevat nättü mõtsan suitsu . . . olle tõsel poig kah, joba täüskasonu miis, aga om kavva aiga joba kadonu . . .

ning keä tedä tiid kohe läts vai jäi... Vanamiis esi ei näütä ennäst pallo kellegile, kääse egäl nädäläl kõrd Võroh... Jummal tiid mihukesi asjo ajaman... kuuldus, et vedävät viinä... timä jo iks suuremb viinajaja om . . . ega's rahvas ilmaaigo ei kõnõlõs . . . poig olõvet vaindlasega üten är' lännü, sõs oll tedä jälle tan nättü . . . vanamehe man . . . nüt om jälle kadonu . . . ja midä timä ja kos . . . mõtsan nigu vilksatus vahel tuli ... ja ... om suitsu... nät—tü... kaeman... kiä—ki... o-lõ—e-ei... kä—ä—n—nü . . .

Päälik prahvatas voodis istuli ning jäi siis uuesti tardund asendisse kuulatama. Midagi näis veel kõrvus kumisevat, kuid eraldada ei võind selles enam ainumatki sõna.

Piip oli kustund ja päälik pandis selle voodi ees olevale toolile. Siis läks ta tasa, peaaegu hiilides, ukse juure ja avas selle praokile; eestoa aken oli rõivaga kaetud, tuba oli hämarpime, vabatahtlik magas veel.

Päälik tundis kuidas raskus liigendes üha valdavamaks sai. Huugamine ja lõhkumine pääs näis vaikivat ning sinna puges nüüd mingisugune ääretu roidumus ja saamatus; keha näis täiesti tühi olevat, otsekui oleks kogu sisemus väikese nätske käkikesena alla kõhuotsa sisse vajund; siis muutus keha imekergeks, peaaegu õhku tõusvaks ning ta tundis, et hakkab tasakaalu kaotama. Prantsatades

viskas ta enese uuesti voodi. Kõhust tõusid kõrini vastik-lääged ja pööritavad neelud.

Ta süütas uuesti piibu ja hakkas suitsetama. See rahustas vähe ning nüüd tundis ta kuidas liigahtasid ajud. Temale tulid meel äsja kuuldud sõnad ning ta huvitus nende päritollu. Mingisugustesse viirastussi ta ei uskund, — kindlasti pidi ta seda, mida nüüd alateadvuses kuulis, varem kusagil kuulnud olema. Kuid kus ja millal, selleni ei küünind enam tema mälu. Kas ei kõnelend temale sellest eile õhtul mölder? Võib olla, aga tema ei mäletand seda. Ta teadis ja tundis võimalust refleksiivsest kordumisest ehk õigemini kajastumist noid olukordi, inimesi ja kõnelusi, millistes liigub joobnud inimene, kuigi ta ei näe, ei kuule ja ei tunne midagi. Teisiti ei võindki see olla.

Eelmisel õhtul oli ta palju ja hasardiga joond. Ta mäletas kõik millest kõneles mölder ja vadistas selle naine. Siis korraga otsekui katkesid nood juhed, määrased sidet pidasid tema ja ümbruse ning inimeste vahel tollel hetkel. Kuid tema enese tegevus, ehkki ebateadlik, jatkus nii eile kui täna mälestusis.

Ta joobus aeglasesti kuigi jõi palju. Millegi pärast ei alistund ta kergesti viinale, nagu see tavalisesti sünnib. Omis mõttis kandus ta kaugele välja omast ümbrusest, — kodu omaste juure, sõprade ringi ja . . . Kaua hul-

kus ta mõtetes ja jõi, jõi vahetpidamatult kuni katkesid äkki ka nood niidid, missugused sidusid tema mõttelendu mäluga. Otsekui noaga lõigati läbi. . .

Uuesti irrutas teda pööritus. Ta tõusis voodist ja hõikas vabatahtlikku. Eestarest kuuldus pikk haigutus ja õlgede kahisemine ning peagi tõugati uks lahti. Vabatahtlik torkas pää ukse vahelt sisse ja teretas uniselt: tere hommikut, härra leitnant!

— Ei ole see enam hommik, — vastas päälik sõbralikult. Riieta end ruttu ja kutsu mölder siia; aga kähku. Kui ta veskis on, las paneb uksed lukku ja tuleb viivitamata. Minu käsul. Marss.

— Kuulen ja täidan, härra leitnant. Aga pohmelus on vississti kõva, et . . . vastas vabatahtlik ja kadus ukse prao vahelt. Nad olid päälikuga koolivennad ning kohtlesid teineteist sõbralikult ja familjaarselt.

Päälik ei riietand end veel. Ta kõndis tares pesuväel edesi-tagasi ja suitsetas ahnelt piipu. Siis jäi ta akna juure peatama ning kiindis hajameelse pilguga välja.

Sadas rasket ja kollast lumeräitsakut. Tänavad olid läbipääsmatult porised. Siis tuksatas temas mingisugune mõte ning ta hakkas kiiresti riietuma. Ta kutsus külavanema enese juure ja palus istuda. Ta vaatas

vanamehele uurivalt näkku ja küsis: kas teie teate midagi vanast Joosust . . . siitsamast metsaveerest? . . Ta küsis masinlikult ja ühetooniliselt otsekui järeleaimates toda ühetoonilikkust, millisega avaldati temale hommikul salapärasest vanamehest, vanast Joosust.

— Olõh-õih kuulu ei nännü, — vastas külavanem nobedasti.

— Mh, — võite minna.

Külavanem koristas enese ruttu pääliku tarest. Akna taga vilksatasid läbi räitsakute kaks kogu, — ees sirge ja pikakasvuline kui pird vabatahtlik ning tema taga karvases mütsis ja poolkasukas küürakas mölder.

Mölder jäi pääliku tarelävele seisma, kumardas mitu korda aupaklikult maani, teretas ametliku viisakusega ning hakkas näpude vahel oma karvast mütsi näpitsema ja keerutama. Päälik palus teda sisseastuda, pakkus laua juure istet ning viskas ise hooletult voodisse selili. Aineti lakke vahtides ja pääd möldri poole pööramata küsis ta otsekui iseeneselt: Kas teil viina on? . .

Liigutamata jäi ta endisse asendisse püsima.

Mölder hakkas veel kiiremini mütsi sõrmitsema, köhatas korra kuivalt ja tehtult, pühkis lapiti käega laua serva, kui oleks sellel mustust olnud ning hakkas siis süüdlaselt ja katkeliselt kõnelema.

— Ma veidü nigu . . . mõtli et vast härrä ülembüsele agu rohus vai nii, tõie . . . koton kah rohkemb es olõ' ja kost tedä prõlla õkva saiaki . . .

— Mis, teil on kaasas? No mis te's niipalju kõnelete veel, — rabas päälik ruttu vahele. Kus? Palju? Otsige ruttu . . . .

Mölder otsis poolkasuka taskust kõhuka pudeli tuhmi ja läiketa viinaga ja asetas selle lauale. Siis tõusis ta püsti ning asutas kui minekule, aga päälik taipas seda kohe. Nad istusid mõlemad lauda. Varsti tõi vabatahtlik leiba ja konserve ning kükitas ise laua veere madala sumadani otsa. Päälik valas viina klaasidesse ja kummutas ahnelt suure klaasitäie enesele suhu. Mölder jõi aralt ja tagasihoidlikult ning silmitses poolhirmunult, pooluudishimus päälikut. Aegamisi sai ta siiski julgemaks, hakkas vabanema kohmetusest ning kohanema olukorrale.

Siis küsis päälik, piipu süüdates ja paksu suitsupahmakat üle laua tõugates nii et pudel ja klaasid sellesse näisid uppuvat, ilma huvituseta ja ükskõikselt: «Kas teie teate midagi vanast Joosust?»

— Eläs tõne tan saman mõtsa veeren.

— Kas te eile kõnelsite minule temast midagi?

— Kõneli.

— Mh-mh.

Sellest hommikust pääle kinniteti pääliku ja möldri vastastikune usaldus ja peaagu sõprus. Mölder veetis suurema osa oma aega pääliku juures ning päälik tappis seda möldri pool. Õigemini, — nad elasid vaheldumisi teine-teise pool.

Mölder lukutas veski ukse ja lõi selle kahe kuuetollise naelaga piita kinni.

2.

Päälik ei näidand end üldse enam kusagil. Ta ei riietand end päevade vältel, istus pesuväel omas tares, mida ta kui sauna kütta laskis. Ööd läbi põles tema tares tuli, ning tihti kuulsid möödaminejad säält purjus laulu, jorutamist või ebamääraseid hääli, mis üleolevale kärkimisele ja suurustamisele sarnlesid.

Seda enam tihti külastas päälikut mölder, kes nüüd peaaegu tema juures elas. Oma korraldused kompaniis pandis päälik maksma kompaniivanema kaudu. Korraldused ja määrused Hauatagusele ja ümberkaudsetele küladele tegi teatavaks külavanem ning valvas nende täitmise üle ühes kompaniivanemaga ja vabatahtlikuga, keda päälik selleks määras. Kuid see oligi, mida külaelanikud kõige rohkem kartsid, ja seda mitte ilma põhjuseta. Nad teadsid, et nii kompaniivanem ei ka külavanem nende kaitseks võimalikkude sõdurite omavalla tarvitamise juhustel midagi ära teha ei suuda. Pääliku täielik eemalolek ümbritsevast elust

näis neile pahaendeline olevat, ning nad käisid mitmeti-setmeti isiklikult ja külavanema kaudu pääliku palvel, et see nendele rohkem tähelepanu jagaks, kuid kõik jäi tagajärjeta. Paendliku südamega ning pehme ja õiglase iseloomuga päälik lubas alati kõike silmaspidada, kuid unustas omad kohustused ja lubadused juba järgmisel hetkel.

Just nüüd, kus kogu elu rohkem aktiivseks muutus, oli vaja pääliku käskivat ja keelavat sõna ja kätt. Sõdurid olid esimesest väsimusest ja oimetusest toibund ning hakkasid nii Hauataguses kui ka ümberkaudsetes külades ringi kolama, elanikke nende igapäevastes toimingutes segama ja eksitama ning paraja silmapilgu juhusel isegi omavolitsema. Igale poole ei küünind ei kompaniivanema ega ka külavanema silm ja ei oleks sellest ka vähematki kasu olnud, sest sõdurid naersid neile lausa näkku ning ei kuuland nende hoiatusi.

Kõige rohkem leegistas setukestes viha asjaolu, et päälik möldrit enese lähedal pidas. Nad ei sallind toda eestlast; veel enam, nad vihkasid teda, oleksid teda meeleldi pihuks ja põrmuks teind, kuid too kaval rebane mõistis end alati hoida ja juhuseid kasutada, et setukeste viha üle aina naerda ja hirvitada. Ning setukesed osutusid võimetuiks tema ees!

Nad ei käind millalgi tema juures veskil ehk tegid seda ainult siis, kui selleks viimane

häda sundis; kuid mölder elas, elas vaatamata kõige pääle jõukamalt ja vabamalt kui setukesed. Ei olnud kellegile saladuseks, et mölder viina põletab, kuid keegi ei julend tema pääle näpuga näidata. Kõige hädaohtlikemail silmapilgel mõistis ta oma nahka päästa. Ta roomas ja oli penina alandlik, kui seda olukord nõudis, kuid ta mõistis ka uhke, kõrk ja ülbe olla, kui tundis enesel kindlat seljatagust.

Nüüd oli ta jälle seisukohad enesele kätte suutnud võita, millistelt ta setukestele oma alatu hingega ja salaliku keelega hädaohtlikuks võis saada. Nad teadsid väga hästi, et nii mõnigi pere tema mustade kättemaksu ihade ohvriks langeb, kuid nad ei pidand kohaseks tema vastu võitlust alustada sama sõjariistaga, missugust tarvitas mölder nende vastu.

Nad alistusid vaikides paratamatusele.

Aga joomine pääliku tares jatkus vahetpidamatult. Päälik tukistas ööd ja päevad läbi laua juures ilma püstitõusmata ehk liikumata, — siinsamas ta sõi, jõi ja magas. Tema nägu oli tursund ja punane, rasvast läikiv ja õhetav kui lihunikul; tema käed värisesid ja väikestes otsekui lihasse torgatud pilusilmis vilksatus niiske ja hajameelne helk.

Tema kaaslased tüdisid varsi. Vabatahtlik jättis järele piirita lakkumise juba mõne päeva pärast, kompaniivanem ja mölder pidasid veel vastu, kuid ka mitte enam kauaks. Neile tegi

hoopis suuremat lõbu viina hankimine, mida päälik nüüd üksi hävitas ehk kompanii sõdureid enesele ajuti seltsiks kutsus. Siis elustusid neis vanad võitluste kogemused, mälestused kaelamurdvaist ja hädaohtlikest lendkäigest vaenlase seljataha ja langend sõjakaaslaste vägiteod. Päälik õhutas mehi säilitama endist vaprust ja meelekindlust, mis vääriv löögiväeosa mehi, sest uued võitlused seisid veel ees.

Kuid igavaks läks see. Sõdurid tüütasid omade lamedate, maamehelik-tüsedate purjus naljadega varsi pääliku ning ta ei lasknud neid enam oma tarre. Tihti olid kompaniivanem, mölder ja vabatahtlik päevade vältel ära ja naasisid alles hilja õhtul. Nad kõnelesid üks-teise õhinal kui väikesed lapsed omist päevastest juhtumistest viina jahil ümberkaudsetes külades, kus nad nii imelikkude inimestega kokku puutund, kuidas neile setukeste lapsik kavalus ja kabuhirm kirjeldamatut lõbu sünnitand ning kuidas nad lõpuks siiski leidnud, mida otsisid. Päälikut ei huvitand see põrmugi, — ta oli täiesti kurt kõigele. Ainult kui uued pudelid ja harukordadel isegi suuremad anumad viinaga tarre toodi ja lauale ehk tema voodi veere alla pandi, venisid tema tillukesed pilukil silmad, mis otsekui pingul olevatesse lihastesse väikese noaga tärgitud olid, suuremaiks ning ta unustas silmapilguks oma suu ammuli.

Päevast-päeva hakkas teda üha rohkem ja rohkem ääretu tühjustunne valdama. Ta ei leidnud enesele enam millegis lahutust. Viin, mida rohkem ta jõi seda rohkem mõjus tema pääle kainestavalt. Ta tundis, et ta üldse enam ei joobu, -- see oli pigem mingisugune vindumine kui tuli toores puus. Ta alistus nüüd ikka enam ja enam kurvameelsusele, süvenes mingisuguste ebamääraste küsimuste juurdlemisse ning vajus tihti raskesse, sügavasse ja eksitamatusse mõtiskellu.

Päälik ei sallind enam kedagi enese tares. Temale oli iga inimese juuresolu peaaegu väljakannatamatu. Möldrit ei lasknud ta üldse enam tarre, vabatahtlik ja kompaniivanem astusid üle tema uksekünnise vaid tema enese kutse pääle. Ja seda tegi päälik siis kui tundis ja nägi, et hakkab lõppema viin; teda haaras kirjeldamatu hirm ainukesest teadmisest, et seda juba vähe, et see lõpukorral. Viivitamata pidi temale uut muretsetama ning kompaniivanem ja vabatahtlik ei julgend temale vastu rääkida, ei usaldand temale selgeks hakata tegema et seda raske on saada ning et seda, võib olla, üldse ei saa. Pääliku rahuldamiseks tegid nad kõik, milles suuresti aitas neile kaasa mölder, sest nad tundsid pääliku iseloomu peenusteni. Juhustel, kui ta oma rahulikkuse minetas ja tasakaalu kaotas, muutus ta jäljendamatult tigedaks ja õelaks ning ei valind sõnu enese väl-

jendamisel ega abinõusid tegevuses ja enese maksmapanemises.

Ühel päeval torkas pääliku mällu vana Joosu. Ta ise imestas, et ta selle hoopis unustand oli ning nüüd tahtis ta tingimata toda salapärast vanameest näha saada. Ta laskis möldri enese juure kutsuda ja tegi sellele ülesandeks Joosu üles otsi ja tema juure tuua. Mölder arvas, et selle ülesande täitmiseks temale paari-kolme sõduri kaasabi vaja oleks, sest kes teab, — hääd temast senini keegi kõnelend ei ole, ja . . . mine sa tea . . . on ehk parajasti ametis ja viskab kuuma meskit näkku. Ja, sääl peab ettevaatlik olema, — arvas mölder ilma liialdusteta, ja ei tohi vanameest ära heidutada. Kae, kaksab veel käest minema kah! — Ja otsi siis nagu tuult lagedal väljal. Oo, vanamees on kaval kui rebane ja väle kui nirk, temale peab hää püünis olema.

— Ja, võib olla, om temäl poig kah kottu; no tuu om peris jekim, — lõpetas mölder.

— Siis mõlemad siia, — käratas päälik, ning tema näos tõmblesid jämedad sinised sooned otsekui köied. — On asi mul, — ei saa kahest setukesest jagu. Jätke oma . . . ja välja, jalamaid . . . Mh?!

Päälik läks vihast roheliseks, tema silmad tungisid laudest välja, käed tõmbusid rusikasse ning tema ähvardav kogu hakkas aegamisi istmelt üles kerkima.

Mölder libises tasakesi uksest välja ning kuulis veel ukse taga, kuidas päälik vihast kokkusurutud hammaste vahelt uriseva ja ähvardava „kaabakas“ välja pigistas. Mölder hiilis tähelepanematult läbi küla, küürus ja tihti komistades, pää õlgade vahel ja nägu kasuka kraega varjates kui peksetud peni ning kadus küla taga mäeveerul oma veski suunas. Vabatahtlik poetas enese hiljem vaikselt pääliku tarest välja ja läks kohe kompaniivanema juure eelseisvast vana Joosu kinnipüüdmise käsust teatama.

Vähe hiljem kloppis külavanem pääliku tare uksele ja jäi kuulatama. Ta kordas kloppimist ning ikkagi veel mitte vastust saades avas tasakesi ukse ja astus sisse. Päälik lebas seliti voodis, kustund piip rippus lõdvalt hammaste vahel ja üle voodi serva langetatud käes hoidis ta tühja õlleklaasi. Tema silmad olid pärani lahti ning jäine vaade oli kinnitatud lakke.

Külavanem astus mõned sammud toas edesi, jäi siis seisma, köhatas ja astus veel paar sammu. Päälik jäi liikumatuks kui laip. Siis algas külavanem otsustava ja kindla häälega, kuid siiski nähtava argtusega, oma karvast mütsi kaenla alla võttes: „härrä ülembus! Ega'i tahassigi tulla teid essütäma, muk'u inemise ei anna enämb raho. Eelä olliva ti mihe jälle vallatanu. Olliva tast samast veetse maad edesi viinä lännüvä otsma ja sis es oleva

löüdnü. No olliva sis är' toonu võidu ja liha ja terve kanga rõivast. Ta nüit illus iks ei olõ sedäsi vägüsi võtta. Vet ta egäl ütel iks oma vara ja niisedäsi ... et sis pallesiva et teele kõnelda ja ... et nigu tagasi saas antus ...

Päälikus tuksatus uus vihahoog. Ta hüppas voodist välja, valas laua juures suure klaasi viina täis ja kummutas selle ainsama sõõmuga. Siis astus ta külavanema juure, kes ikka veel mütsi kaenlas hoidis, võttis sellel õlast kinni ja pööras osekui telje pääl ümber, viis ukse juure ja lükkas vanamehe uksest välja. Kogu selle toimingu juures ei lausunud ta ainumatki sõna.

Naasides laua juure võttis ta veel suure lonksu eelmisele lisaks ja heitis siis uuesti seliti voodi. Peagi alistus ta raskele unele, millise rebisid peenikesteks ribuks ja käristasid tükkeks otsekui suure rõiva painajalikud uned ja nägemused. . .

Hilja õhtul hiilisid kolm kogu pääliku akna alla ja peatasid. Üks nendest vaatas läbi akna sisse, kuid ei seletand pimedas tares midagi. Ta tuli teiste juure tagasi ning ütles külmalt ja ükskõikselt: magab? Las magab. —

— Tea, kuhu see mölder nii kauaks jäi? — küsis üks sõdureist, kellel püss rihmaga õlal oli.

— Küll ta tuleb ka, — vastas vabatahtlik.

Kolmas sõdur võttis õlalt püssi, logistas paar korda selle lukku ja jäi siis püssi najale

toetudes vaikides seisma. Peagi hakkas eemal pimeduses inimesekogu liginema ja kasvama. Too oli mölder. Sõdurite juure jõudes jäi ta seisma, võttis oma karvase mütsi pääst ja pühkis higi. Siis küsis poolsosinal: — noh, kas olete valmis juba? Ma esi kah jäie veidike ildas. Kas härrä ülemb makas vai? — ta vaatas pääliku pimedate akende poole ning, ootamata vastust, jätkas: — läki sis. Meil viil tükk maad minnä. Näis, mis me säält lövväme?! —

Nad läksid kõik, — mölder vabatahtlikuga ees, sõdurid järel. Peagi jõudsid nad külast välja lagedate põldude vahele, kus värske tuulehiil neile jahedust näkku paiskas. Ees mustendas mets, mille terav sakiline hari vaevalt sünges sügistaevas erines. Ainumatki tähte ei olnud läbi raskete, hallide, allarippuvate pilvede näha.

— Me piäme minemä õige tassa, — kõneles mölder. — Timä reo, ku kuuld vai märkäs, pakes käest är'. Tarõ tõsel tansaman õkva mõtsa keerun, vaevalt mõni samm mõtsast kaugõl, lipsas ruttu mõtsa ja otsi tedä sis. —

— Kuhu ta ikka lipsab, — arvas vabatahtlik.

— Oi, är' noh kavalat kõnele. Timä joh nigu hurdapeni tund õkva õhust är'. . . Kae ma juhata teid sinnä timä tarõ lähükesse ja jää sis esi maha. Ei tohi no minä innäst timäle

näüdätä, sis olõ ma õkva kadonu. Timäl jo poig joba suur miis, nisukatse rüüvli näoga et las' olla . . . tapp är' kah viil. . .

— Ah, mis te sonite, — katkestas vabatahtlik möldrit. — Temale ennast näidata ei julge, aga päälekaebama olete meheks. Kui ta millegis süüdi, siis tegutsege otsekoheselt. Mis te's niiviisi seljataga aspeldate, justkui vana naine. Mis te üldse temaga kelkisite, — ikka vana Joosu, vana Joosu. . . No püüdke nüüd oma vana Joosut. . . Ptüi. . .

Vabatahtliku rinnas pöörles mingisugune nätske ja nilbe käkk ja tungis üles kõri poole. Ta kahetses, et oli tulnud kaasa, ise vabatahtlikult, sest selleks ei olnud ta kellegilt käsku saand. Ja mida otsima? Mingisugust vanameest, vana Joosut, kes suur viinaajaja ja salakaubitseja, kelle poeg vaenlase väes teenind ja tont teab mis veel! Ptüi, pagana, — möldri askeldamist ja asja. Ja kellele seda vaja? Ehk kes ei ole siin salaviina põletaja ja kes ei salakaubitse? Ühesugused kaabakad kõik, nii vana Joosu kui mölder! . . .

Ta tundis orgaanilist vastikust kogu tänase asja, ümbruse ja inimeste vastu. Mitmeti tahtis ta juba ümberpöörata ja Hauatagusse tagasi minna, kuid ei pidand seda sõdurite ees kohaseks. Ning nii sammusid nad kõik vaikides ja enese ette nohisedes möldri järele, kes

vabatahtliku mürgise vastuse pääle vaikseks ja näiliselt tusaseks jäi.

Kaunis kaua läksid nad veel. Siis kerkis nende ees mustendavast pimedusest massiivne metsa sein üles. Mölder peatas ja sosistas järele jõudnuile sõduritele: — olge nüit õige tassa. — Siis lisas peaaegu hüpates ja võidurõõmuga: — om koton. Kaege ütsisilmi siist mõtsa viirt müüdä edesi . . . kas näete, vilgus väikene tulõkene. Tuu omgi timä tarõ, vana Joosu tarõ, kas näete? Tast vast saas viil üits veerand versta, rohkeb küll ei olõ . . .

— No's lähme. Mis te's nii palju seletate, — vastas vabatahtlik pahaselt.

— Agu vast lääde . . . ma nigu pelgä et saase tõne teedä. . .

— Ah, mis teedä, — ütles vabataktlik järsult ja käskivalt. — Tulge kaasa. —

Vabatahtlik astus kitsast ja porist roobasteed mööda ees minema. Mölder peatas vähe kaheldes, sai siis järeltulevalt sõdurilt müksu kuklasse ning astus vabatahtlikule järgi.

No, kurat sa tukistad veel, — kuulis ta enese seljatagasõduri urisemist ja hakkas samme kiirendama.

Kaugel vilkuv tulukene ligines jõudsasti. Häkki peatas mölder ning sundis ka teisi selleks. Ta ajas enese sirgeks, nuuskis ninaga õhus ennast selle juures mitme kaare poole pöörates kui jahikoer, kes looma ligidust tun-

neb ning ütles siis sosinal ent väga tähtsalt ja veenvalt: kas kuulete, saue haisu om õhun... jah, om. See tuleb tuulega vana Joosu tarest. Minge nüüt, saade õkva pääle, — prõlla kiit.

Õhus heljus tõesti kibedat meski ja virre leitsakut

Mölder viskas enese teeveere pikali maha. Sõdurid läksid edesi.

Jõudes vilkuva tule lähedale, hakkasid nad pimeduses madalat ja väikest onni seletama, mille välimus neile siiski võõraks jäi. Tee viis otse ukse ette; mingisugust aida ega väravaid ei olnud, seda pandsid sõdurid tähele. Läbi suitsend tahmaste aknaruutude ei olnud sisse midagi näha, — läbi nende tungis välja vaid hahkjas-kollane valgus otsekui vee alt. Vabatahtliku kloppimise pääle avati imekiiresti uks ning sõdurid tungisid kolinal üksteise järele eeskotta, kus neile äritav-kibe viina lõhn vastu lainetas. Siis astusid nad väikesest rasva lambist viletsasti valgustatud tarre, kus neid hiiglase kasvuga, suure labidhabemega vanamees keskiare seistes ning väljakutsuvalt käsi puusas hoides vastu võttis.

Vanamees oli tüse, peaaegu atleedi keha ehitusega, laiaõlgne ning omade aastate pääle vaatamata veel sirge ja vilgas. Ta vaatas tulejate pääle otsekohese ja näiliselt avameelse pilguga, milles ei puudund rahu, meelekindlus ja julgus.

Vabatahtlik tundis kuidas tema põlved hiigla vanameest vaadates nõksatasid, kuid ta kogus end ruttu. Ebalevalt ja osalt hajameelselt, kuid kindla ja rahuliku häälega kõnetas ta tema ees seisvat hiiglast.

— Mis, — kuidas on teie nimi?

— Kutsutas minno Joosus, — oli vastus.

— On's see teie risti või perekonna nimi?

— Mõlemba.

— Isanimi?

— Esa oll kah Joosu.

— Mh?!

— Niida jah.

Vabatahtlik tundis, et ta siin kõva kivi vastu oli komistand. Ta ei leidnud enam sõnu, millistega end väljendada. Tema pilk libises abitult toas ringi ning peatus taas vanamehel, kes ikka veel keset tuba seisis käed puusas ja jalad harki ning üleoleva pilguga sõdureid silmitses.

— Kas agu är essünü vai? — küsis pääle vähese vaikimise Joosu ning päästis vabatahtliku piinlikust ja väljapääsematust seisukorrast.

— Ei, eksind ei ole. Oleme õieti tulnud, — vastas vabatahtlik. — Kõneldakse, et teie viina põletate. Kas see on õige?

— Õkva. Toda ju kiik tiiävä. Möldre kah Havvatagutse veerest agu tiise? — oli jälle poolpilkav ja peaagu mõnitav vastus.

— Nii siis ei ole nad ilmasjata kaeband, — venitas vabatahtlik endamisi ja pööras tares, seda hoolega silmitsedes, ringi.

— Olõ — ei.

— Kus teil poeg on? — küsis vabatahtlik järsku.

— Tiia ei mina poiga Tan suur miis, — kos timä kääse ja mis asjo aase . . .

— Vaadake, minul on käsk viia teid Hauataguse külla pääliku juure. Siis võtke kõik oma viina tagavara kaasa ja tulge praegu kohe kaasa. On teil viina palju kodus? —

— No midä's te minno viimä nakate, — ma tulõ eski, kõnni oma jala pääl. Pidi küll Võrro minema viina är' viimä . . . Vet ta jo üitskiik kohe viia, kas Võrro või päälikole, kui käsk särände om . . . Ja pallo om tedä, olõs' nigu paar hobõsd vaja, — lõpetas Joosu pilkavalt.

Vabatahtlik ei mõistnud hästi, kas tegi vanamees temaga nalja või kõneles tõtt. Ta seisis löödult keset tare ning tema seljataga muhelesid sõdurid, endid püssi najale toetades. Joosu ei pakkund kellegile istet. Ta tõmbas enesele pika labraku selga, vajutas musta sügava viltkaabu pähe, viskas selle veere alt vihase pilgu sõdurite poole ja ütles nähtava pahameelega: — püssü kah üten võetu, nigu hobõsevarga vai tiirüüvli püügil.

— Tehke, tehke rutem. Kus kohas teil siis viin on? — küsis vabatahtlik.

— Tuu om kooban. Küll saade kätte kiik . . . vai mina tedä esi juu! —

Vabatahtlik märkas, et vanamehest endine kindlus ja julgus kaduma hakkas ning ta vähe araks ja ebalevaks sai. Hajameelselt nuhkis ta tares ringi otsekui midagi otsides, aga ei leidnud midagi. Siis tõmbas ta laia nahkrihma enesele vööle, surus kaabu veel sügavamale pähe ja ütles kärsitult: läki sõs. —

— Aga viin? — küsis vabatahtlik.

— Tuu om vällän kooban, säält võtame üten niipallo ku kanda jõvvame. Ma ütli joba . . . ja mis te mino vanamihega õge tetta sõs tahat . . .

Tema hääles tundus juba alistumist. Endine kõrkus ja pilkav toon oli kadund, ning nüüd kõneles tolles hiiglases mingisugune hoopis teine inimene, otsekui oleks vahepääl keegi võõras ja tundmatu hiiglase labraku sisse pugend. Ning tolle uue ja võõra inimese ees tundis vabatahtlik ennast piinlikult kahe relvastatud sõduri pärast. — Milleks neid vaja, kui aetakse asju lihtsate ja avameelsete ning mitte põrmugi hädaohtlikkude inimestega, — mõtles ta iseeneses, ning temas tõusis viha möldri vastu, kes kõige selle eest oli hoolitsend.

Tarest välja minnes valgustas Joosu eeskoda ning jättis nad läve juure ootama. Ise tõmbas ta eeskoja põranda luugi üles ja kadus alla keldrisse. Vähe hiljem tuli ta luugist jälle

nähtavale, kandes kaenla all suurt, kõhukat silguveerandiku suurust puulähkrit ja pandis vabatahtliku ette maha.

— Kas tollest saase küll? — küsis ta.

— Palju teil seda siis üldse on? — küsis vabatahtlik imestusega.

— Nigu ma ütli, olõs paari hobõst vaja, — vastas Joosu nüüd juba naljatoonil. Ta pööras lähkri, mille kohta üks sõdur arvas, et seda kahekesi raske ära viia, üksi kaenla alla ning embas selle oma pika käega otsekui hiigla linnu küünega.

Väljas rabistas kerget ja hõredat sügisvihma. Tagasiminekul silmitses vabatahtlik kogu aeg roobastee veert, mis maanteelt Joosu tare poole pööras.

Möldrit ei olnud enam teeveeres pikutamas. Ta oli ära läind.

3.

Päälik võttis tulejad uniselt ja hajameelselt vastu. Ta oli kogu aja õhtust kuni hilise ööni visklend ebamäärastes kannatustes. Linad tema voodis olid higist läbi märjad, tekk oli üle voodi serva põrandale vajund ning padi mürsakile kesk voodit.

Veel praegu tundis ta, kuidas külmad ja palavad tõmbed tema keha vapustasid. Hooti värises ta kogu kehast silmanähtavalt, ehkki üritas seda varjata. Kuid vabatahtlik oli seda juba märgand. Ta tundis pääliku tujukust, eriti sarnastes olukordades kui praegu, ning see säädis teda raske ülesande ette, — hoida ära võimalikke erutusi ja teravusi pääliku vastu, milliste tagajärjed kurbiks võiksid kujuneda.

Päälik ei saand alguses üldse aru, mis tema tares sündis. Ta tõusis laua juures püsti, toetas mõlemad käed tugevasti lauale ning jäi sisseastujaid pungis silmiga ja ammuli unustetud suuga vahtima. Vabatahtlik käskis sõduritel ära minna ning nüüd jäid nad kolmekesi: päälik, vabatahtlik ja vana Joosu.

— Härra leitnant! Tõin teie käsu pääle vana Joosu siia, — ütles vabatahtlik selgelt ja rõhuga.

Päälik vahtis ikka veel kesk tare seisvat hiiglast peaaegu hirmunult ning arusaamatusega. Siis küsis ta täiesti lõdvalt ja lollakalt: no mis te temast siis siia tõite?

— Teie käsul, härra leitnant.

— Ma ei saa midagi aru. — Siis pööras ta viisaka kumardusega vana Joosu poole ning küsis lahkelt ja sõbralikult: vabandage, kas teie mind külastama tulite? Siis palun istuge ja . . . pange oma pakk ära. Ta on vist väga raske?! —

— Olõ-ei joht rasse. Ma või viil saista, — vastas Joosu rahuliku tooniga.

See toon viis pääliku enesest ja enese valitsemisest välja. Tema nägu tõmbus jäljendamatule grimassile, sõrmed kõverdusid otsekui valutõmmetes rusikasse ning ta käristas kuivalt: Vait lurjus, kui minuga kõneled. Siis selgus tema nägu imekiiresti, ilmestus uuesti lahkusega ning vähe aja pärast lisas ta täiesti vaikselt ja lahkesti: palun istuge.

Pääliku kohtlemine Joosut ja vabatahtlikku asetas viimased äärmiselt rumalasse seisukorda. — Ega ometi . . . kuid edesi ei julgend vabatahtlik mõtelda. Ta aimas midagi päälikuga sündind olevat, kuid ta ei usaldand seda uskuda.

Joosu pani oma viinalähkri põrandale püsti seisma ning astus paar sammu edesi.

— Härra ülembüs, — algas ta. — Tulliva täämbä üüse minole kolm sõdurit järgi ja tõiva minno siiä, ti mano . . .

— Ah-ah, — taipas hajameelselt ja segaselt päälik.

— Nu-ja mis ti's minuga tiit nüüd? — küsis Joosu. Tan tõie ti käso pääle pütü viina ja . . .

— Ja, ja. See on ilus . . . see on väga hää, et viina tõite. Väga hää . . . ja . . . no istuge siis. —

— Tohin ma minna, härra leitnant? — küsis vabatahtlik vähese vaikimise järgi.

— Jah, muidugi võite minna. Ei siiski, jää siia! Päälik istus laua otsa toolile, tõmbas raskelt käega üle näo ja pää, otsekui midagi meeletuletada tahtes ning küsis siis endamisi: — Aga mina ei saa ikka veel aru, mitte midagi ei saa aru . . . — Ning vähe hiljem jatkas ta: valage õige viina välja!

— Uut viina, lähkri viina, — vastas vabatahtlik ning asus Joosu suure puust lähkri juure.

— Aga kust te's seda saite? Siis seletage minule ometi kord, — küsis uuesti, otsekui unest ärgates, päälik.

Ta jäi pärani silmil vabatahtliku ja Joosu toimetust vahtima, kes puulähkrist viina pudelisse valasid. Tema tuhmund ja ükskõikne

vaade omas ikka rohkem läiget ning peagi kadus tema näost endine väsimuse ja roidumuse hajameelne ilme. Ent see oli kummatigi väga põgus muudatus tema näol, mis varsti jälle kadus ning uuesti arusaamatusele ja piiritule imestusele aset andis.

Tema mälu oli täiesti segipaisatud ning ta ei teind ise vähematki katset säält midagi väljaurgitseda. Selleks oli vaja mingisugust välimist, temast enesest rippumatut tõuget, mis tema ummikusse sattund mälule uusi hargumisavarusi oleks hankind.

Vabatahtlik valas viina välja ning päälik tühjendas ahnelt esimese klaasi. See näis tema pääle vähe selgitavalt ja kainestavalt mõjuvat ning ta kummutas varsi teise klaasi täie esimesele järele. Otsekui imerohi mõjusid nood kaks klaasitäit viina päälikusse. Ta tundis kuidas mõistus aegamisi selginema hakkas ning nüüd taipas ta juba, kuigi veel uduselt, kõike sündinut. Ta mäletas nüüd et ta äsja käsu oli annud Joosut tema juure tuua, mäletas külavanema tema juures käimist mingisuguse palvega või kaebusega ja siis painajalikku und täis ebamääraseid nägemusi ja juhtumisi.

— Nii, nii, — mõtles ta endamisi. — Kogu asi ei hargu põrmugi soovitavas suunas. Olen's ma tõesti niikaugel, et enam mälu ei tööta ning mõistus sõrad vastu ajab. Kuid, ah, — ta tegi käega mingisuguse ebamäärase tõrjuva liigutuse

ja pööras siis Joosu poole kuiva ja ametliku tooniga, mis kuidagi ei sarnlend ja ei sobind temale veerand tundi tagasi.

— Teie olete ümberkaudsuses tuntud salakaubitseja Joosu? — küsis päälik.

— Nigu mölder om kõnelnu. Egä's ma ei salga. Vai mis tost kassugi. . .

— Mis mölder? Praegu ei ole siin möldrit. Teie vastake minu küsimiste pääle: kas teie olete Joosu? —

— Olõ.

— Viina keedate?

— Tii.

— Aga hää viina teete, — ütles vabama ja leplikuma tooniga päälik, valades enesele uut klaasitäit. — Kõva, puhtale piiritusele annab see vaevalt järele, ja puhas kui kristall. —

— Vai's tõse nii teevä; na jo varga. Nigu möldrigi, — ei tiä pane hüvvä ei midägi. Mul jo selgest hüväst aetu ja mitu kõrda puhastedüs. Ta jo sis piäs illos saama.

— Ja meister te näikse küll olevat, selles mina ei kahtle. Aga kas teate ka, et viina keeta ei tohi?

— Vet'ta toda jo kiik tiiäva, mu'ku kas tolleperäst ajamada om. Säädüs jo nüüt tolles omgi, et timäst müüdä minnä. Olõ-ei joht säädüsest ja keelüst nüüt ämp mitä. . .

Joosu kõneles vabalt ja veendumusega. Otsekui igapäevase tühja-tähja pääle vastas ta

pääliku küsimustele. Ta ei tunnud end põrmugi süüdlasena, ning see asjaolu sundis päälikut teda tõsisemalt kuulatama ning tema vastuseid kaaluvalt võtma. Kuid teisest küljest tekitas temas vana setukene ja selle ülalpidu mingisugust erutust. Temas hakkas aegamisi ärkama päälik, — käskija ja keelaja; ning kui niisuguse enesetunnet, jõulist ja vääramatut, olid vana setukese sõnad ja ülalpidu valusast kohast taband.

Päälik tühjendas veel kord ahnelt ainsama sõõmuga suure klaasi viinast; see vajus imekiiresti liigendes laiali, tekitas meeldivat, peaaegu suigutavat soojust ning kainestas lõpulikult eelmise joomise pohmelusest ja painajaliku une roidumusest. Viivu lennul läbistasid tema vastärgand mõistust tuhanded katkelised mõttete killud, hakkasid siis tihenema ja tahkuma ning kindlamaid piirdeid omandama. Mälus aelesid ringi üksikud äsja kuuldud sõnad, määrased lauseteks ja mõisteteks tihenesid ning peagi pääliku täielikku teadvusse viisid.

Nüüd tundis ta end hiiglase-vanamehe ees vähe piinlikult. Ta surus enese raskelt toolile, tõukas klaasi ja pudeli puhta ja sädeleva viinaga enese eest kaugemale ning kiindis terava ja tungiva pilguga ikka veel keset tare seisva hiigla vanamehe labid-habemesse.

Otse vanamehe silmi ei usaldand ta oma vaadet veel kinnitada.

Ta ei mõistnud vanameest enam kõnetada. Viskudes mõtetes siia-sinna, haarates kinni ühest kui teisest, leidis ta kõik ebakohase olevat. Ta hakkas taipama, mihukese rumalusega oli ta toimund, võttes vastu nii kergenicelselt vanamehe poolt toodud viina. Vilkasti libises tema vaade üle sädeleva pudeli ning jäi püsima vanamehe habemesse; siis hakkas see vargsi ülespoole hiilima, ronis üle karvusse kasvand suu, peatas suurel poolkongis, peaaegu ebamääraselt suurel ninal ning riivas põgusalt vanamehe silmi.

Neist helkis vastu iseteadlik trots ja pilge, mille üle mängles hääsüdamlik naeratus

Ei, see ületas juba lihtsa, inimliku häbematuse, kõnelemata ametlikust trotsist ja halvakspanust. Nüüd kihvatas päälikus ometi midagi, mis teda kujunend seisukorrast päästis. Ühe rapsuga hüppas ta toolilt püsti ja läks kindlal sammul ukse juure. Vanamees ei liigahtand.

— Hei, vabatahtlik?! — hüüdis päälik tare ust avades järsult ja otsustavalt.

— Kuulen.

— Siia, ja ruttu, — käsutas päälik ja sulges tare ukse. Siis jäi ta võikalt vanamehe ette seisma ning ütles sellele: jääte ööseks siia. Oma kandam pange minu tarre. Hommikul kõnelen teiega.

Vanamees tahtis midagi vastata, kuid päälikutõrjuv liigutus sundis teda vaikima.

Tuli vabatahtlik ja sai korralduse.

— Härra leitnant, ei ole millegi pääl magada, ei ole õlgi, — hakkas see seletama

— Mis kurat! Ürp külje alla, ürp pää alla ja ürp pääle. Marss.

Üksi jäädes käis päälik kärsitult paar korda üle toa, istus siis endisele kohale laua taha ja täitis klaasi.

Kaua vaatles ta sädelevat vedelikku kandilises klaasis. Sellest oli aastaid, jah, vissist juba kuus, seitse kui ta esimese niisuguse klaasitäie ära jõi. Kas algaski tema elu sellega, hilisem elu täis visklemisi ja kannatusi, või lõppes sellega? Sõjakool omade voorustega, võõra keele ja meelega, distsipliini ja kõigi muude arvatavate hüvedega, — kas ei olnud see esimene tõuge hinge kuhjund sapi uputamiseks või vähemalt ärauhtmiseks. Jah, seda pidi tegema, selleks tundis tema, noor väikerahvuse keskelt võrsund päälik, võitmatut, otsekui füsioloogilist tarvet Siis kui teised valitseva rahvuse liikmed mundrit niisutasid, kui kannuste kõlin ja pokaalide klirin suurt sõjakooli hoonet otsast otsani täitis, kui sajad noored inimesed täis elujõudu ja teguiha oma isamaale vannet andsid, — siis prahvatas tema hinges midagi valusasti ja pakitsevalt.

Seda oli vaja uputada! —

Siis tulid pikad kannatusaastad rindel. Kas võisid inimesed, tappes ise ja andes end tappa, säilitada eneses inimlikke tundeid ja ihasid?! Kas olid nad pääle kõigi metsikuste, milliseid kultuurinimese mõistus iial väljamõtelda mõistab ja massiliselt teostab, veel kõlbulikud inimestena elama ja olema? Kas ei muutund nemad kärnaseiks lojusteks terves karjas, missugustega hädaohu kartusel kogu karjale, ümberkäidama peab otsekui tehakse seda pidalitõbiste inimestega.! —

Aga siht ja otstarve?

Kas julges sellest üldse keegi mõtelda! —

Päälikus kihvatas jõuetu viha, ent kustus tema hinge sügavamais kurudes sama vilkasti ja vaikselt kui leegistuski. Ta valas uuesti klaasi viina täis ja tühjendas selle imekiiresti ja ahnelt, otsekui oleks ta kartnud sellega hiljaks jääda.

Kuid mis tähendas üksiku jõuetu viha. Niisuguseid üksikuid, õigemini jõuetuid üksikuid on palju, nendest ei ole vaba ükski riik, rahvas ega ühiskond. Ning selles peitubki traagika, — üksikute viha ei leia väljapääsu, ei leia massilist avaldumise võimalust. See sureb sama vaikselt ja tähelpanematult kui elustubki, jättes hinge lepitamatut mõrudust ja sappi...

Siis omasid mõtted üha hoogsama lennu, tormasid teine-teise kukil ikka rohkem ja rohkem

kasvava kiirusega, peaaegu hüpates, ning minetasid kindlapiirdelikkuse. Päälikul oli tundmus kui kisuks mõtted teda kehaliseltki kaasa, — ta näis õhkkergeks muutund olevat ja tõusis udusulena järgi omile üle pää-kaela tormavaile mõtteile saamatult ja jõuetult.

Oli juba kaugelt üle poole öö. Päälik istus ikka veel laua juures ja jõi vahetpidamatult. Tema pää oli raskelt kätele toetatud. Piip oli kustund. Ta ei joobund enam. Midagi heljus tema tares võõrast ja salapärast, puges vargsi hinge, sünnitades sääl nõrka rahutust ning kammitses mõtteid, juhtides neid harguma ikka ühes ja samas suunas.

Temale tuli meele kompanii noorema pääliku surm. Otsekui mingisugune etteaimus käis selle eel. Kogu õhtu veetsid nad rindel kaevikus, keskustellid istudes tukkuvate ja läbi raske une kõnelevate sõduritega ning naasisid oma korterisse, mis mõnisada sammu rinde seljataga väikeses setukülas asus. Oli hiline öö. Oli vaikne. Nad tulid sõnatumalt. Siis jõid nad vaikides, — oli toodud viina, mida valitsuse käsul sõduritele ergutuseks anti. (Siin tõmbus pääliku nägu sarkastilisele naerule).

Noor päälik jõi palju ja vahetpidamatult klaas klaasi järgi, kuid ei joobund. Siis, otsekui oleks ta viirastust näind, hüppas laua juurest püsti, puuris terava vaate nurka, kus rippus voodi kohal Jumala-ema kuju ja

viskas sellele sooja, rasvase koogiga, mida kokk lauale toond oli, näkku. Kuiva ja kõleda naeruga istus ta taas lauda, kuid jäi peagi tõsiseks, raskelt-tõsiseks ja kinniseks.

Jõi, vaikis, süvenes iseendasse. —

Hommiku koites tuksatus rindelt lõikav ulve ning hetk hiljem lõhkes maja nurga juures, milles elasid päälik oma kaaslasega, mürsk. Üks kild tungis läbi aknalengi noore pääliku pähe ja tappis selle . . .

Nii olid surnud paljud. Ainult tema oli püsind oma kompanii eesotsas, kuid kauaks, seda ei võind keegi ütelda. Võib olla homme, ülehomme on käsk rindele minekuks ning kas säält uuesti tagasi tullakse? — Aga, tühja, — on's see teha või teada. Varem ehk hiljem tuleb see siiski ja miks siis juurelda, miks oletada ei millegagi põhjendetavaid ennustusi ning katsuda tungida tuleviku ummikpimedusse.

Eestarest kosti kuiv ja kurnav köhimine. Nii, sääl on vanamees, kes ei juurdle üldse millegi üle. Vana on ta juba, aga ei juurdle, — võtab elu niisugusena nagu see on, kasutab olukordi, kui need soodsad, ning laseb nad külma ja osavõtmatu muigega enesest mööda minna, kui nad midagi ei paku. Temale ei tee miski asi muret ning tema ei kaota teps mitte tasakaalu ka kõige võimatumis seisukorris. Lapselik-süütult küsib ta: ja mis tii's minoga nüüt tiit? — kuid tema toonis on jäine

kõikumatus ja veendumus. Ning kaval on ta, — ta tahab enne teada saada, mis temaga teha mõeldakse, et siis enesekaitsele asuda. Niisuguste labid-habemete taga ja setuürpide all peituvad tihti sfinksid, mõistmatumad ja salapärased, kuigi päältnäha selged ja läbipaistvad.

Nii otsustas päälik: ta valas klaasi viina täis, tõstis selle vastu tuld, mis leegitses tahmase klaasi all söeks põlend tahi otsas, vaatles viina sädelemist klaasis ja jõi selle aegamisi väikeste sõõmudega ära. Siis tõusis ta laua juurest ning läks kindlate sammudega ukse poole. Lambiga valgustas ta pimedat eestare. Seina veeres, piki üle tare ulatuva setupingi pääl magas vabatahtlik; vastasseinas ahju veeres põrandal sirutas end pikalt kui koot vana Joosu. Temal oli ümargune puust lähker pää alla võetud ning pikk setuürp kattis ta keha habemest kuni jalakandadeni. Külje all ei olnud midagi.

Päälik kumardus tema näole ligemale ning valgustas seda lambitulega. Karvases näos pöörlesid kaks valget, lahtist silma ja jäid päälikule otse näkku vahtima. Too vaade oli nii jäik ja õudne, et päälik värehtus ning vähe taandus. Siis ajas ta enese sirgu, ligistas veel kord lambi vanamehe kahus pää juure ja ütles poolkuuldavasti: Joosu, tulge sinna, minu tarre. Kohe. —

Vanamees ei liigutand end. Silmavalged olid liikumatud otsekui suured klaasist pärlid, tardund ja külmad. Päälik läks tulega ära ja tare jäi pimedaks. Vähe aja pärast tõukas Joosu ukse lahti ning tuli vähe taarudes ja nohisedes, suurt viinalähkrit hõlmas kandes, järgi. Ta asetas selle jälle vanale kohale põrandale ja jäi ise küsivalt pääliku otsa vahtima. Ainult nüüd märkas see, et vanamees õhtul tema tarest lähkri kaasa oli viind ja enesele pääaluseks võtnud.

— Kas viina jood, Joosu! — küsis päälik familjäärselt ja valas klaasi täis. Ta käskis vanamehel laua juure istuda.

— Ei olõ joht tilka elon võtnu, — vastas see, kui oli istund.

— No-noh, mis jutt see's on. Pruulite viina, isegi paremat kui keegi teine, ja ei ole tilkagi võtnud?

— Olõ-ei, — lükkas vanamees pakutud klaasi tagasi.

— Mina käsen, — hüüdis päälik käskivalt, ise seejuures ähvardavalt pool püsti tõustes.

Vanamees vastas selle pääle jonnaka vaikimisega. Päälik kummutas ise klaasi tühjaks ja jäi siis üksisilmi vanamehe otsa vahtima.

— Mina olen Hauataguse ja ümberkaudsete külade komandant, — algas ta vähese vaikimise järgi. — Teatavasti kuulute teie Hauataguse küla alla. Nii? Kaebuste pääle,

mis minule mitmelt poolt tulnud, olete teie juba pikemat aega salaviina pruulimisega äri ajand, mis valitsuse poolt keelatud, seega järelikult kuritöö on. Kas teate seda? Kas teate, et selle eest teid raske karistus ootab, mida mina, kui kohaliku rinde piirkonna valitsuse võimu esitaja, teostama pean. Mida arvate teie ise selle kohta? —

Vanamees vaatas hetki ükskõikselt pääliku otsa ning vastas siis: vet'ta härrä ülembüs esi tiid, mis tetä!

— Kas teie tunnistate end süüdi?

— Vet'ta üten tegijide ja juujidega olō süüdü jah.

— Nii. Aga kas teate, et teid nüüd ränk karistus ootab? Teie süüteo kordumisel konfiskeeritakse kogu teie varandus ning isegi surmanuhtlus võib teile osaks saada, sest pidage meeles, et teie süütegu on kordasaadetud sõjategevuse piirkonnas. . .

— Tiian kiik, — vastas Joosu rahulikult, — ku inemist tahetas ülekohtu tiil karistada ja nuhelda, kiä's toda kiildä saase.

— Mis ülekohtuselt, — käratas päälik.

Vet'ta nii om, — jatkas vanamees. — Tan ümberkaudu ajave prõlla kiik viina, mu'ku kiä näid täämbädse pääväni nuhelnu om.

Inemise omava jo nigu agija jänese perän. Agijas joht aase jänest tolleperäst, et inemise tedä toitva ja süütvä. A'ku panõme agija

mõtsa elämä ja toomõ jänese kodo ja ku nii jäässigi, kae sõs nakasõ agija jänessid pelgämä ja pakõma. Kiä om prõlla viil aus? Kiä saasõ ausahe leibä? Ei kiäki! Egä inemine om kaotanu kiik, mis tedä viil inemine lupas olla ja inemises tege. Olõ-ei joht nüüt küsümist mutku võetas kost sai'a om, oll ta's võõras vai oma. . .

Vanamees kõneles nii rahulikult ja sisendavalt, et päälik oma autoriteedi kaotavat näis. Ta tahtis mitmeti vanameest vaikima sundida, kuid ei saand seda teha. Selles vanamehes oli midagi, mis otsekui rammestav hüpnoos temasse mõjus ning ta vaid vaikis ja kuulas. Ta jõi veel klaasi viina, süütas piibu ja tõusis laua juurest. Paar korda käis ta üle tare, jäi vanamehe ette seisma ja vaatas sellele näkku.

Vanamees oli rahulik ja peaagu tardund oma istmele.

Ta jatkas: olõ-ei joht inimine koskil rahol. Kas nimä esi veidü kannativa ku tapluse üle maa käüsivä. Är viidi kiik, et es olõ inämb ivva hamba alla panna. Sis naksiva vargilõ, petmä ja lähüdäsõ inemise pääle kiilt pessmä, nigu nüüt esi näet, härrä ülembus. Kiä oll kavalamb ja käkke omma varra, naksiva peräst kah elämä, kiä toda's mõista, omave prõlla vaese. A kiil om näil terräv . . .

Olõ- ei joht minä tullu kelleki pääle kaivlemä, a nemä käävä. Kas om näil kahjo, et Joosu eläs? Olõ-ei vanamiis kedägi putnu,

olõ-ei keälegi kahjo tennü. Elä mõtsa veeren ku mutt ütsindä, olõ-ei kellegil jalon.

Jummal näge, olõ-ei joht vaja nuhelda üttegi! Vet' ta kas säädüste andja ja nuhtlejä esi ei ollõva süüdi kiigen. Kiä's viil omava pannu rahva särätsede nälgä ja hättä? Kiäle oll vaja toda taplust ja verevalamist? Ellivä inemise, saiva vanas, — olõ es joht midägi säräst. Ku tullivagi vahel ikaldusõ, sõs oll iks kost saia. A nüüt? Kiä mööse rahagi iist viljä, kiä and ütskiik mis iist raaso liha.

Inemise tapva ja laskva tappa, koolõva nälgä ja tõppõ . . . a tetäs säädüsi ja otsitas süüdläsi. Ärgü pantagu joht süüdü vagatsile inemistele!

— Kus teil poeg on? — küsis päälik järsku.

— Tiiä ei joht pojast midägi. Käis tõne mõni nätäl tagasi tan . . . om teenüskin vai kon, tiiä ei . . .

— Ta olevat ju vaenlase väes teenind?

— Tuu om «olõvõt», a kiä toda tõtes tege. Vai tege möldre.? . . .

Päälik tundis, kuidas mingisugune võitmata raskus ja väsimus liigendesse hakkas valguma. Viin ei ergutand enam. Ta oli laua juures mõttisse vajund ning see vaid süvendas tema kehalist raskust ja väsimustunnet. Ühtlasi mõjus vanamehe ühetooniline ja kuiv filosofeerimine temasse suigutavalt.

— Nu hää küll, hää küll, — peatas ta vanameest. — Kui palju valmistate teie viina igal nädalal? Kuipalju mahutab enesse niisugune lähker, nagu teil täna kaasas? Minul pole mingisugust tuju teid karistama hakata, ehkki peaksin seda tegema, kuid ma ei jäta teid ka täiesti karistamata. Usun, et teie niisuguse karistusviisiga leppida võiksite: teie tõive oma äri edesi ajada, võite pruulida viina niipalju kui tahate ja lubavad teie primitiivsed sissesääded. Viina võite viia kuhu tahate, minupärast kas või Pihkva, kui läbi rinde pääsete, ja võtta hinda, missgugust teile kusagilt maksetakse, kuid sellejuures kohustute tooma igal nädalal minu kompaniile ühe niisuguse lähkri täie hääd ja puhast viina, nagu tänane.

Tekkis vaikus.

— Kuid oma kohustust peate täitma täpselt ja tõrkumata; vastasel — korral — pean — teiega — teisiti — — — ja — karmimalt — talitama . . .

Paus.

Päälik toppis aegamisi piibu ja süütas selle, saates ise põgusaid pilke vanamehe poole. Siis võttis ta taskust väikese läikiva laskeriista ja hakkas seda üksikute jaokeste haaval lahtiharutama. Näis kui oleks ta unustand äsjase kõnelemise vanamehega, niivõrd süvenes ta kumargile üle laua olles oma toimingusse.

Tares valitses veel vähe aega vaikus. Vanamees istus endiselt tardunult ja liigutamata. Ta vahtis enese ette lauale ning näis tõsiselt mõtlevat. Siis tõmbas ta ebamääraselt suure käega üle labidhabeme, tõusis aeglaselt ja kohmetult püsti ning jäi tulbana seisma.

— Noh? — küsis päälik.

— Tii, — vastas Joosu.

Ja läks pääliku tarest välja.

5.

Rindel oli vaikne. Sinna toodi uusi reservväeosi seljatagant ning võimaldeti niiviisi pikemat aega võitlustes olnuile pikemaajalist puhkust. Uusi sõdureid saadeti väiksearvulisteks jäänd väeosadele täienduseks, korraldeti varustust ja ravitseti haigeid, kes veel rivis püsisid. Vältavate ja kurnavate võitluste unustamiseks anti sõduritele rohkesti viina, et nendel puhkus igavaks, väsitavaks ja masendavaks ei saaks ning et neid uutele eelolevaile võitlustele ergutada.

Hauataguse külas asuvale löögipataljoni kolmandale kompaniile tuli täienduseks kolmteistkümmend noort puhand sõdurit ja üks noor päälik. Ühes sellega teateti et kompanii puhkus veel kaks nädalat kestab, mille järele see uuesti rindele pidi asuma ja endise positsiooni enese alla võtma. Oli käsk sõdurite eest võimalikult hästi hoolitseda ning noori, täienduseks saadetud sõdureid eelolevatele võitlustele ette-

valmistada, sest oli oodata üldist otsustavat pääletungi vaenlasele, et hankida soodsamaid positsioone talviseks kaitseseisukorraks.

Kõik korraldused ja teated võttis päälik rahulikult ja vanale sõjamehele omase flegmaga vastu. Muide, ei teadnudki ta oma kompanii meeste elust ja puhkuse kasutamisest midagi, — selle üle valvasid kompaniivanem ja vabatahtlik. Vaid katkeliselt ulatusid päälikuni teated, et sõdurid kohalikkude kui ka naabrikülade elanike kallal vägivalda tarvitavad, kuid ta ei võtnud, ei tahtnud või ei läbend võtta seda kuigi tõsiselt.

— Inimeste pahed ujuvad ikka lagedal veepinnal, kuna hüved tavaliselt varju jäävad, — nii mõtles tema ning säärane oli tema veendumus. Ta teadis, et sõdurid palju joovad, kuid mõttetu oleks neid selles takistama hakata, sest seda ei oleks sõdurid ometi lakkand, küll aga salaja jatkand. Nüüd ei tohtind neid enam distsiplineerima hakata, või kuidas päälik seda nimetas — liistu pääle tõmmata — see võis positsioonil hädaohtlikuks saada. Ja lõpuks ei olnud sõduritel vaiksetes ja väikestes setukülades millegi muuga end lõbustada ja aega tappa. Neil põhjustel ei segand päälik end ka kompanii sõdurite tegevusse ja toimetusse. Kõik, kes tema juure kaebama või kaitset otsima tulid, saatis ta ükskõikselt ja külmalt kompaniivanema juure.

Temal oli enesegagi küllalt tegemist. Nüüd elasid nad kahekesi ühes tares. Noor, alles sõjakooli lõpetand lipnik, kes veel päevagi rindel ei olnud veetnud, võib olla isegi võitluse müra kuulnud, asus pääliku juure korterisse. Ta kõneles ja vadistas alalõpmata kui noor, elurõõmus ja muredevaba naine, jõi viina poisikeselikult, ehkki kaunis palju, ja jäi ruttu purju. Peagi hakkas ta tarvitama sõduritelt kuuldud jämedaid sõnu ja kõnekääne, tahtes end vana ja kogend sõjamehena välja paista lasta, mis temale aga kuidagi ei sobind. Ta kõneles tihti ja palju oma õppimisajast, armastusjuhtumistest, võitudest ja kaotustest elus, vürtsitades seda sõdurinaljadega ja ütelustega, millega tüütas pääliku lõpulikult. Pääliku ükskõiksete ja külmade märkuste pääle, «nii ei õpitud meie päivil, nii ei logeletud ja ei käidud kõrtse mööda, kui ei tahetud ennast ja vormi kaotada ja koolist hundipassi saada» jäi noor lipnik süüdlaselt vaikseks ja nukraks. Ta jõi enese siis ruttu purju ja jäi larisedes magama, mis päälikut tihti tema vastu vastikustundega täitis. Mõnigi kord laskis päälik noore magava lipniku ussaia pääle kanda, kus see enese kaineks magas ning siis külmast lõdisedes, silmad joomisest punased kui särjel, tarre komberdas ning uuesti ahnelt ja poisikeselikult jooma hakkas, et kangestund liikmeid elustada.

— Ja niisuguseid saadetakse löögiväeosadesse pälikuks; poisikesi, kes isegi mehe moodi kõnelda ei mõista, — mõtles endamisi päälik. Niisuguste koht on tagavara pataljonides, ministeeriumis kirjutajaks, komandantuuris korravalvuriks ja staapides väeosade ülemate saapaviksijaks. Mis sõjamees niisugune kollanokk on? Sääraseid vaja kängitseda lakksaabastesse, kannustada ning saata siis väikesse provintsi aadlikkude tütreid võrgutama. . .

Päälik ei suutnud oma uue käsualusega kuidagi leppida ega kohaneda. Sõduritel ei olnud noore lipniku tulekust rohkem aimu kui et nägid teda paaril korral purjusena külavahel kaaberdamas. Sõdurid naeratasid tema üle kahjurõõmsalt; „suurtüki liha", — nii nimetasid nad kõiki kogematuid, kes esmakordselt rindele jõudsid.

Kuid leppisid, kuigi aegamisi, vastumeelselt ja külmalt olukorraga nii päälik kui sõdurid.

Päälik sallis enese juures jälle inimesi, nägi neid oma tares isegi meeleldi. Mölder hakkas külavanema maja jälle tihedamini külastama; samuti veetis siin terveid päivi kompaniivanem. Hiljem sigines sinna ka kompanii juure komandeeritud pataljoni staabi ja kompanii vahel sidet pidav ratsanik, — laia sissemuljutud, rõugearmilise näoga ja pistvate sinisilmiga sõdur. Ta kandis pikki, ülapoole põlvi

ulatavaid säärsaapaid, punast lambanahkset poolkasukat ja suure tolgendava villaga papaahhi. Alati oli tal lühike ratsapüss rihmaga risti üle turja ning pikk ja jäme nahknuut käes.

Nood inimesed istusid ööd kui päevad läbi pääliku tares, mängisid kaarte ja jõid määratumal kombel viina, mida mölder kärmas hankima oli. Tihti nõudis ta enesele mõnda sõdurit abiks, — aga missuguseks otstarbeks, see jäi tema enese ja sõduri teada. Viina tõi ta alati.

Kuid igavus hakkas tarre roomama.

Kehvemad joojad jäid ruttu purju ja läksid siis eestarre magama. Päälik istus tihti üksi veel lauas ja jõi—ehk oli temal ainsamaks kaaslaseks ratsanik. Nad ei mõistnud enam millegagi üha rohkem ja rohkem avarduvat tühjustunnet täita. Kõik oli proovitud, miski ei pakkund enam lõbu ega lahutust. Oli jookstud täiesti alasti värskeis, vast sadand lumihangedes, oli näidatud kohmetuile küla elanikele kõiksuguseid vägitegusid. Külavanema maja oli kuulidest läbilastud ning pärast kuuliaugud korgidega kinni topitud, — päälik laskis oma tares seinal rippuvaid pilte, taldrekuid, pudeleid ja tasse ning klaase.

Aga külavanem oli päevad otsa kodust ära redus ja kõneles külarahvale et see, mis sünnib tema majas, hääd ei tähenda.

Vanade sõdalaste purjus fantaasia mõtles välja võimatumaid asju. Eriti osav oli selles

noor lipnik, kes teisi igasuguste erikummalustega üllatas ning pärast selle üle poisikeselikult-rumalasti naeris. Päälik pandis tähele kuidas nad teine-teist kõiges ületada tahtsid, sellega otsekui tema hääkskiitmist ja poolehoidu teenida lootes. Kuid temal oli kõige selle vastu vähe huvi. Päälik pidas kogu aeg silmas viina tagavara kahanemist, mis temasse aegamisi kuid järjekindlalt üha rohkem ja rohkem kasvavat kartust ja hirmu sisendas. Nii saabus päev, millal lõppes viin täielikult.

Nõutult ja totralt jäid kõik üksteisele näkku vahtima. Nende punased silmad tardusid pundund nägudes ning huultele ilmus kollane vaht...

Häkki oli kõiki pääliku tares viibijaid otsekui paraliis taband. Kuid päälik juubeldas. Ta vaatas iroonilise muigega noid inimesekesi kui papist pajaatse, kes tema ligutuste järele tantsisid. Kui väetid ja saamatud olid nad nüüd; ei ainumatki mõtet nende päädes, ei sõna suus ega värehtust tardund liigendes.

Keegi ei mõistnud enam midagi välja mõtelda, Mölder andis mõista, et temalgi enam kusagilt midagi saada ei olevat. — Kõik kaevud on tühjad! — ütles ta süüdlase häälega. — Ja kui kusagil peaks olema, siis ei leia seda nii kergesti kätte, sest setukesed olevat väga kavalaiks ja ettevaatlikeks saand.

— No mis kurat te's nutate? Joosu siia, — hüüdis päälik.

See oli viimane trump, mille ta välja mängis. Ta hoidis seda kaua enese teada ning ei avaldand kellelegi omavahelist lepingut vana setukesega. Nüüd tuli selleks aeg. Ta ise tundis ohjeldamatut, peaaegu võitmatut tarvet juua, — juua kuni tumeneb mõistus ning näha noid viletsaid inimesekesi jälle muretult ja laginal naermas, lõkerdamas ja vandumas. Meeleldi oleks tahtnud ta neist lahti saada. Nende võigas ülalpidu sisendas temale viha ja pentsikust. Ta oleks tahtnud neid kägistada, muljuda, litsuda pöidlaga laiaks nende totrad näod, kiskuda lõhki nende ammuli unustatud suud ning torkida välja nende verised silmad. Kuid ei! Las elavad veel viimaseid puhkuspäivi, las mäletavad sääl, kus elu tõelikuks muutub, neid päivi, neid päivi . . .

— Joosu siia.

Päälik müristas kui äike. Kõik otsekui jahmatasid ja taarusid omil jalgel. Vaid möldri jahusele näole puges vargsi võidurõõmu helk, too mis ilmestab selle ilma suurte ja vägevate ees roomavaid ja penina sabaliputavaid alatuhingelisi inimesekesi.

Ning möldril oli kahju. Kuidas ei võind tema selle mõtte pääle tulla. Kuidas võis ta ometi unustada vanameest, keda vihkas ning kelle ees oma võimu näitamiseks just nüüd kõige soodsam juhus näis olevat.

Vanamehele saadeti järele. Lipnik oli jälle

magama jäänd, mis pääliku taltsutamatule vihale ärritas. Ta sasis häkki möldril mõlema käega rinnust kinni, raputas seda kogu jõu ja vihaga ning viskas siis kui tohlu uksest välja. — Poisikesed, — urises päälik talle järele. Siis veeretas ta lipniku oma voodist põrandale, kes ärkamata ning midagi aimamata larinal edasi magama jäi, ja heitis ise seliti voodisse.

Väljas hulus lõikav tuul ning tuiskas kuiva ja peenikest lume. Eestares pragises küdev ahi. Hakkas hämarduma.

Päälik kuulatas tuulehiili huigahtamist ning küdeva ahju pragisemist, kuulatas veel terasemalt, hingepidades. Tares valitses täielik vaikus, mille siis vahedasti läbistas lipniku pikk norske. Siis jäi jälle kõik vaikseks.

Päälik tundis kogu kehas imelikku mõrkamist. Mitmel korral läbistasid tema sisemust rasked pöörituse hood. Siis valdas kogu keha palavik. Higi hakkas aegamisi kehale kogunema, sooned pundusid köitena naha all üles ning said helliks ja valusaiks. Ent kõige pääle vaatamata aldis ta väsimusele ja unele, sest kaua ei olnud ta juba magada saand.

Oli juba täiesti pime, kui ta müra ja kolina pääle oma tares ärkvele tuli. Esialgul ei mõistnud ta, mis tema tares sündis, kuid varsi tuli talle kõik meele. Väikene lamp tema laua pääl oli põlema pandud ning selle ihmjas valguses nägi ta tares olevaid inimesi. Sääl oli

hiiglane vanamees Joosu, vabatahtlik, sideratsanik, kaks kompanii sõdurit ja veel keegi noormees, keda ta esimest kord nägi. Too oli samuti kui vanameeski pikka setuürpi riietund, nii et — mõtles päälik — kah setukene. Lipnik norskas ikka veel põrandal, ratsanik urises midagi vanduda ning sõdurid kärkisid nooremehega tare ukse juures.

Kõik nood helid segunesid pääliku kõrvus vaheldamatuks suminaks. Ta ei suutnud selles ainumatki sõna eraldada. Voodi servale istuli tõustes jäi ta väsind pilgul kuid nähtava uudishimuga toda inimkogu vahtima.

Imelikuna ja veidrana nägis temale kõik. Nood inimesed kõnelesid kõik korraga, mispärast neid võimata kuulata ehk arusaada oli. Nad katsusid isegi üksteist ülekisendada, ning nii muutus vaheldamatu sumin üha suuremaks kasvavaks lärmiks. Lipnik tõukas veel pika ja koriseva norske läbi tare ning ärkas siis üles. Sõdurid muhelesid tema koomilise kogu põrandalt ülesronimise üle ning ratsanik lakkas kärkimise vanamehega.

Päälik vahtis kogu seda stseeni vaikides. Ta näis ootavat, millal nood rüselevad ja üksteist üle kisendavad inimesed lõpuks tema juuresolu märkavad ning vait jäävad.

— No mis kurat te kihisete, nagu vähid katlas, — katkestas üldist lärmi käriseva häälega lipnik. — Kõnelge ükshaaval, siis saab teist aru.

— See on ju päris jekim, — hõiskas ratsanik ning lõi vanamehele oma nahkse nuudiga piki üle näo.

— No-noh, kas juba niikaugel? — küsis lipnik.

— Mis kurat! Keedab pojaga viina ja seletab et päälik, härra leitnant, temale selleks luba annud. Vaata jekimit mul, — lahkan sulle kuradile veel, vaat' sulle siis pääliku luba...

— A, või viinavabrikant? — venitas selle pääle lipnik. — No kuhu's viin jäi? Ega's meile vanameest vaja ei ole.

— Tema kuradi käest viina veel või... Kaks suurt pangi täit puhast viina valas ümber... kõik, viimse tilgani...

Päälik kuulatas. Kõik jäid tares nõutult teine-teise näkku vahtima ja vaikisid.

— On's see õige, vanamees? — küsis päälik rahulikult kuid siiski ähvardava tooniga

— Olõ-ei joht õige midägi. Tiiä ei, midä tahetas mino vanamehega tetä. Tii, härrä ülembüs, annit esi lupa kiik tetä, muku nüüt saadat õnnegi perrä omme inemisi, lasõt minno pessä ja poiga pessä. No mis olõ minä kurja tennü. Ja vet'ta sõs olõ-ei säädust ja kiildü, ku ülembüse esi lupava ja peräst nuhtlemä nakassõ. Kos om sõss õigus? Esi ommave viil sääduse andja ja õiguse mõistja, a nigu üte rüüvli, keä vaesõ inemise kah pallas teevä...

Edasi ei lasknud päälik kõnelda.

— Vait, — kisendas ta. Siis tormas tare ukse juures seisva noore Joosu kallale ning müristas: — ja kes sina oled, mis sina siit otsid . . . mis . . . sinul . . . vaja . . . ta rebis kõrvalseisva ratsaniku käest nuudi ning ladus sellega setukesele näkku, kuni see nuudist kinni haaras ja teise käega laksatava löögi pääliku näkku virutas.

See tõi väikese segaduse ja rüselemise. Üks sõduritest tõukas noort Joosut püssilaega nii et see taarus ja kukkuma hakkas. Ta haaras ukse lingist kinni ning tõmbas ukse enesega koos lahti. Väledasti kasutas ta seda ning libises ussina maoli roomates tarest välja. Siis hüppas ta jalule ning oli hetki lennul külavanema maja ussaial. Edasi jooksis ta nii ruttu kui jalad kandsid kaudu lagastatud aidu ja saunataguseid ning kadus peagi külataga avarduvasse pimedusse. Ta kuulis veel kuidas külavanema õuest hüüded ja vandumine temani ulatusid, pööras siis ümber ning tõstis mõlemad rusikas käed ähvardavalt küla poole.

Siis kadus ta mäeveeru taha.

Sajatades ja vandudes tulid sõdurid tarre tagasi, — noor Joosu oli käest ära libisend.

Päälik jampsis tares edesi-tagasi, kärkis ja paukus kui äike ning tegi korraldusi. Vana Joosu varandus kõik konfiskeerida ja kompanii kantselei juure ära tuua. Kuid ei! Sellest on vähe. Vanamees peab väärilise karistuse saa-

ma . . . Mis kurat, niisugune vastuhakkamine päälikule sõjategevuse piirkonnas. — Ah, spion? Mis? — Laksti käis jälle nuut piki üle vanamehe habetand näo, mis juba vorpides oli.

— Ah, spion? Mis? — hüppas lipnik vanamehe juure ning sasis tal habemest kinni. Kõigest jõust vanameest raputades kisendas ta käriseva, ärajoodud häälega: kus poiss on... kus on poiss, vana kand... ära jooksis, vastase poole jooksis . . . äraandja . . . maha, maha see kand... tuli selga . . . äh-äh-äh... seina ääre... äh... Ta kiskus taskust väikese laskeriista välja ning vehkis sellega vanamehe nina all, ise kogu aeg käristades ja ähvardades.

— Sõs tapke, ussõh pooskese . . . sai vanamees läbi vihast kokkusurutud hammaste kähistada ning tõukas noore lipniku enesest jõuga eemale. Samal hetkel kõlas pauk. Lipnik oli tõukest vastu seina vajund ning kogemata laengu tühjendand. See jooksis ilma kedagi tabamata vastasolevasse seina.

— Ratsanik, välja... metsa vanamehega...

Päälik oli vihast lõhkemas. Suure vaevaga sai ta nood sõnad enesest välja suruda.

Tekkis hauavaikus. Lipnik kahvatas näost lumivalgeks ning vanamees nõksatas põlvist. Siis hüppas ratsanik vanamehe juure, laksatas sellele nuudiga üle näo ning tõukas enese ees uksest välja. — Tapke, vet' te endile . . . Uks

paugatas nende järele ning sumbutas vanamehe alistuvad, ent saati ähvardavad ja pahaendelised sõnad.

Vähe hiljem kuuldus väljast kaks üks-teisele väikese vaheaja järele lastud püssipauku.

— —

Väljas hulus vinge tuul ning tuiskas peenikese rahega segatud lume rabisedes vastu külmand aknaruutusid.

Pääliku tare oli täiesti pime ja vaikne. Lipnik oli läind välja, vissist möldri poole «tervist parandama», nagu ta ise poisikeselikult kelkides ütles. Sõdurid ja ratsanik olid arvatavasti kompaniis ja vabatahtlik kompaniivanema juures.

Kõik otsekui pelgasid midagi, pagesid midagi nägematut ja tundmatut, ebamäärast ja saladuslikku Vaid päälik oli üksi omas tares.

Ta värises ja tõmbles omas voodis palavikus. Iga tuulepuhang ja ulve torkas teda kui mingisuguse terariistaga ning ta võpatas kogu kehast. Suured jämedad higipirasad olid tema näole tekkind, silmad olid poolkinni ja kuivad, palavikus õhkuvad huuled avatud.

Ta ei magand kuid ei olnud ka ärkvel. Ta tundis vaid kuidas kõik tema ümber kees, kihises, korises, sosistas ja hulus. Kogu tare

oli täis mingisuguseid nägematuid, kehatumaid ja õhkkergeid olendeid, kes hõljusid siia-sinna, kumardusid üle pääliku voodi, näpistasid teda ninast ja kõrvalehtedest, sosistasid ehk huikasid kõrvu ning kõdistasid suure varba alt. Ta kannatas ebamääraselt kuid ei julgend end liigutada. Siis hakkasid vaheldamatus vihisemises eralduma mingisugused sõnad, millised üha rohkem ja rohkem valjenesid ning peagi täiesti selgesti kuuldavaiks said. Nad said selgemaiks, hakkasid siis jälle otsekui taanduma ja haihtusid pea jällegi. Ainult pääliku mälestusse jäid mõned üksikud sõnad, mihukesed otsekui vasaraga sinna taoti ja kinniteti.

Siis hakkas tarre õhkuma mingisugune ebamäärane valguse kuma, herk ja värehtuv ning iga hetkiga suurenev. Ühes valgusega tundus soojuse hoovamist ja õhu lainetamist . . .

Päälik lamas otsekui meelemärkuseta. Siis prahvatas ta voodist üles ning jäi teraselt kuulatades kesk tare seisma.

. . . . nüüd tulevad . . . jah . . . siis silma- — pilk . . . olen . . . valmis . . . siis . . . on . . . lõp-p-p . . . kõigel . . . Väljas said hääled ikka kuuldavamaks, liginesid kiiresti, segunesid, muutusid kõvemaiks, lärmiks, kisaks . . . siis kloppimine, paukumine, kiljatus . . .

Kuma sai hergavaks. Paar tulikeelt liipasid pääliku tare akent. Päälik toimis kiiresti ja kindlasti, — tema käed ei värisend enam.

Ruttu kiskus ta enesel pika nahkrihma vöölt, tõmbas ühte otsa silmuse ning kinnitas teise otsa ukse ülemise piida sees oleva tugeva raudkonksu külge. Siis tõmbas ta allarippuva silmuse enesele kaela ning prahvatas enese hooga allapoole. Aegamisi läks kõik pimedaks. Kõrvus kohises meeldivalt ja suigutavalt. . .

. . . inimesed jooksid hädaldades, põrkasid üks-teisega vastamisi, sajatasid, vandusid, kiljatasid . . . tulikeeled põimusid üksteisse, haarsid kõrgemale, lailasid, levinesid hoogsa tuulega ning embasid kogu küla kiiresti ja valdavalt . . . kogu org milles asus Hauataguse küla, oli kui hiiglasuureks leegitsevaks katlaks muutund.

Vähe eemal mäeveerul seisis hergavas tulikumas noor pikas ürbis setukene, hoidis ähvardavalt mõlemaid käsi üleval, millistes hõõguvaid tukke pigistas ja naeris üleolevalt, õudselt ja kõledalt.

1925.

Hind 90 marka